

FRAR: FRBR koncepcijos praplėtimas autoritetiniais duomenimis

Glenn E. PATTON

OCLC, Inc., Dublinas, Ohajas, JAV, el. p. pattong@oclc.org

IFLA FRANAR darbo grupė įpareigota praplėsti IFLA „Funkcinių reikalavimų bibliografiniams įrašams“ koncepciją autoritetiniais duomenimis. Straipsnyje aptariama esama šios grupės veiklos būklė.

Reikšminiai žodžiai: FRAR; FRBR.

1998 metus galima laikyti konvergencijos, susijusios su autoritetinių duomenų pateikimu, veikla: pirma, buvo išleisti *Funkciniai reikalavimai bibliografiniams įrašams*, kuriuose pripažįstamas „būtinumas ateityje praplėsti modelį, kad jis apimtų ir autoritetinius duomenis“¹; antra, Minimalaus lygmens autoritetinių įrašų ir ISADN darbo grupė dalį autoritetinių duomenų, kurie FRBR traktuojami kaip bibliografiniai duomenys, įtraukė į bazinį autoritetinių įrašų duomenų elementų, vartojamų tarptautiniu mastu, sąrašą; trečia, 1998 m. pabaigoje Kopenhagoje įvykusi Tarptautinė konferencija, skirta valstybinės bibliografijos tarnyboms, pasiūlė keletą rekomendacijų dėl autoritetinių duomenų. Todėl IFLA Bibliografinės apskaitos sekcija kartu su Visuotinės bibliografinės apskaitos ir Tarptautine MARC programa įsteigė IFLA Funkcinių reikalavimų autoritetiniams įrašams ir jų numeravimui (*Functional Requirements and Numbering of Authority Records – FRANAR*) darbo grupę.

FRANAR darbo grupę sudaro nariai iš septynių šalių – Jungtinės Karalystės, Jungtinių Amerikos Valstijų, Kroatijos, Prancūzijos, Rusijos, Suomijos ir Vokietijos: Françoise Bourdon, Christina Hengel-Dittrich, Olga Lavrenova, Andrew MacEwan, Eeva Murtomaa, Glenn Patton, Henry Snyder, Barbara Tillet, Hartmut Walravens, Mirna Willer, Tom Delsey, Marie-France Plassard.

Šios darbo grupės pirmininke iki 2002 m. sausio mėn. buvo Françoise Bourdon, šias pareigas iš jos perėmė Glenn Patton. UBCIM programos direktorė Marie-France Plassard iki savo atsistatydinimo 2003 m. teikė paramą grupei. Nuo 2001 m. spalio mėn. Tom Delsey tapo konsultantu ir praturtino grupės veiklą savo patirtimi duomenų modeliavimo ir darbo FRBR tyrimo grupėje srityse.

FRANAR darbo grupė sutiko su trimis Françoise Bourdon pasiūlytomis veiklos kryptimis:

- apibrėžti funkcinius reikalavimus autoritetiniams įrašams, tęsiant darbą, kuris buvo pradėtas funkciniais reikalavimais bibliografiniams įrašams;

- atlikti tarptautinio standartinio autoritetinių duomenų numerio (International Standard Authority Data Number – ISADN) įgyvendinamumo tyrimą, nustatyti numerio vartojimo galimybę ir apibūdinti vartotojus, nuspręsti, kokioms autoritetinių įrašų rūšims gali būti taikomas ISADN, nustatyti galimą numerio struktūrą ir jo administravimo reikalus;

- oficialiai atstovauti IFLA reikalams, susijusiems su autoritetiniais failais, ir bendradarbiauti su kitomis šiuo klausimu suinteresuotomis grupėmis.

Su šiomis susijusios veiklos grupėmis buvo lengviausia susitarti dėl bendradarbiavimo: ISO/TC46, CERL (Consortium of European Research Libraries – Europos mokslinių bibliotekų konsorciumas), ICA (International Council on Archives – Tarptautinė archyvų taryba), <indecs> ir INTERPARTY, MALVINE/LEAF, DELOS/NSF Actors and Roles darbo grupė, Dublin Core Agents darbo grupė, HKCAN, HKUST XML Name Access Control Repository, MACS, METAPERS, AFNOR on Authority Metadata darbo grupė, VIAF (Virtual International Authority File – Virtualus tarptautinis autoritetinis failas), FRBR-CRM suderinimo grupė, IME/ICC (IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code).

Keletas organizacijų, tokių kaip <indecs>, ICA Aprašomųjų standartų komitetas (ICA Committee on Descriptive Standards), ISO/TC46 ir CERL, minima siekiant pabrėžti atsakomybę už joms priskirtas veiklos sritis. Kitos organizacijos pradėjo savo veiklą kartu su

mumis arba atkreipė mūsų dėmesį todėl, kad dirbame su giminingomis organizacijomis.

Kiekvieno susitikimo darbotvarkėje buvo skirta laiko bendradarbiaujančių organizacijų ataskaitoms, be to, daug informacijos buvo išsiųsta el. paštu. Kartais darbo grupei buvo sudarytos galimybės pareikšti savo komentarus apie projektus, atliekamus tose organizacijose. To pavyzdžiai yra ISO/TC46 projektas *International Standard Text Code* ir Tarptautinės archyvų tarybos *ISAAR(CPF): International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons, and Families* peržiūrėjimas. Darbo grupės veiklos rezultatai turėjo įtakos ISAAR antrajai laidai, kuri buvo paskelbta 2004 m.

Visai neseniai pradėjome bendradarbiauti su FRBR-CRM (*Conceptual Reference Model*) suderinimo grupe. Bendros IFLA Katalogavimo sekcijos ir Tarptautinės muziejų tarybos Tarptautinio dokumentavimo komiteto pastangos leido suderinti CIDOC kultūros paveldo informacijos konceptualų modelį ir FRBR bibliografinių duomenų modelį. Pirmasis grupės susitikimas suteikė galimybę diskutuoti apie FRANAR darbo grupės modelį su muziejų bendruomene.

Taip pat šis darbas daro įtaką Tarptautiniam IFLA ekspertų pasitarimui dėl tarptautinių katalogavimo taisyklių, ypač sudarant glosarijų, kuris yra „Tarptautinių katalogavimo principų išdėstymo“ projekto priedas.

ISADN įgyvendinamumas:

- ISADN pirmą kartą pasiūlytas XX a. 9-ajį dešimtmetį;

- Priskiriamas pradžiai ar įrašui?

- Dėmesio centras pasislinko nuo vieningos pradžios formos prie entiteto;

- Dėmesio centras pasislinko nuo bendrai naudojamų įrašų.

Sugrįžkime prie kitos mūsų užduoties:

Autoritetinių duomenų standartinio numerio idėja gyvuoja mažiausiai nuo 1984 m., kai buvo išleistas leidinys apie autoritetinių ir nuorodinių įrašų sudarymą *Guidelines for Authority and Reference Entries* (GARE), kuriame ši problema buvo pažymėta kaip „diskutuotinas klausimas“. Nuo pat pasiūlymo teikti autoritetinių duomenų standartinį numerį egzistavo esminis klausimas – numerį priskirti pradžiai ar įrašui².

Dėl dviejų tarptautinėje aplinkoje įvykusių permainų darbo grupės veikloje atsirado dar ir kitų problemų.

Pirma, autoritetinių duomenų apskaitos dėmesio centras pasislinko nuo bendrai entitetui naudojamos vieningos pradžios formos prie daugybės formų vartosenos, priklausomai nuo vartotojo poreikių. Antra, autoritetinių duomenų apskaitos dėmesys persikėlė nuo bendrai naudojamų įrašų link bendrai naudojamo intelektualinio produkto. Darbo grupė galiausiai sutiko atidėti identifikatoriaus klausimą, kol bus užbaigti funkciniai reikalavimai ir modelis.

Per visą darbo grupės veiklos laikotarpį bandoma spręsti du pagrindinius uždavinius:

- paaiškinti šiuolaikines autoritetinio failo funkcijas;
- išnagrinėti pagrindines sąvokas, kurios sudaro pamatą toliau gilintis ir tobulinti esamą praktinę patirtį.

Uždaviniai yra panašūs į FRBR modelio uždavinius – suvokti, kodėl kataloguotojai daro tai, ką jie daro, kaip iš tikrųjų kataloguojant fiksuojama bibliografinė informacija pasinaudoja nuotolinių katalogų vartotojai, taip pat numatyti racionalų pagrindą tobulinti katalogavimo procesą.

Tam, kad būtų aiškiai suprasta, kaip autoritetiniai failai dabar vartojami bibliotekose, grupė nustatė penkias tokių failų funkcijas:

- Pagrįsti sprendimus

Autoritetiniame faile pagrindžiami kataloguotojo sprendimai renkantis atitinkamus naujo bibliografinio įrašo kreipties elementus ir sudarant naujus kreipties elementus. (Čia būtina pabrėžti, kad darbo grupė vartoja terminą „kreipties elementas“ taip, kaip jis apibrėžtas GARR: vardas, terminas, kodas ir t. t., pagal kurį bibliografinis ar autoritetinis įrašas gali būti ieškomas, surastas ir identifikuotas³.)

- Informacinės pastabos kaip pagalbinė priemonė

Autoritetiniame faile pateiktos informacinės pastabos vartojamos kaip pagalbinė priemonė atlikti pirmąsias dvi funkcijas tuo atveju, kai jose pateikti duomenys leidžia atskirti asmenį, kolektyvą ar kūrinį vieną nuo kito. Jos taip pat gali padėti kataloguotojams nuspręsti, kad nė vienas kreipties elementas autoritetiniame faile nėra tinkamas ir todėl reikia naujo kreipties elemento. Dėl to visas bibliotekos personalas gali naudotis platesne informacijos pateikimo funkcija.

- Kontroliuoti kreipties elementų formas

Autoritetinis failas gali būti naudojamas kontroliuoti kreipties elementų formą bibliografiniame įrašo ir automatiškai keisti tokius kreipties elementus, kai autoritetinis įrašas pats keičiasi.

- Palengvinti prieigą prie bibliografinio failo

Autoritetinis failas palengvina prieigą prie bibliografinių įrašų, vartotojas nukreipiamas nuo jo ieškomos vardo formos, prie formos, vartojamos bibliografiniame faile.

- Bibliografinio ir autoritetinio failų ryšys

Autoritetinis failas gali būti naudojamas kaip bibliografinio ir autoritetinio failų ryšys tokiu atveju, kai, pavyzdžiui, reikia pakeisti duomenis į kalbas ir rašmenis, labiausiai atitinkančius vartotojo poreikius.

Modelis taip pat apibūdina vartotojo užduotis ir pavaizduoja entitetus, atributus ir santykius tokioms užduotims atlikti. Atsižvelgdami į vartotojo keliamas užduotis, darbo grupės nariai pirmiausia išskyrė dvi vartotojų grupes:

- autoritetinio įrašo sudarytojai ir informacijos tarnybų bibliotekininkai, kurie sudaro, prižiūri ir tiesiogiai naudoja autoritetinius failus;

– bibliotekos vartotojai, kurie naudoja autoritetinius duomenis tiesiogiai kreipdamiesi į autoritetinį failą arba netiesiogiai per kreipties elementus (t. y. per aprobuotas formas ir nuorodas) bibliotekos kataloge, valstybinėje bibliografijoje ir t. t.

Taip pat buvo apibrėžtos vartotojo užduotys: rasti, identifikuoti, nustatyti, patvirtinti.

Vartotojų užduotys susijusios su FRBR vartotojo užduotimis, bet yra specifinės kataloguotojams, dirbantiems su autoritetiniais duomenimis. Pirmosios trys užduotys skirtos abiem vartotojų grupėms, tuo tarpu likusioji užduotis – tik pirmajai vartotojų grupei.

Rasti entitetą arba grupę entitetų, kurie atitinka nurodytus kriterijus (t. y. rasti arba vieną entitetą, arba entitetų grupę, kaip paieškos kriterijų vartojant entiteto atributą ar santykį).

Identifikuoti entitetą (t. y. patvirtinti, kad entitetas atitinka ieškomąjį entitetą, atskirti du ar daugiau panašias charakteristikas turinčių entitetų).

Nustatyti asmens, kolektyvo, kūrinio ir t. t. vietą kontekste; išsiaiškinti santykį tarp dviejų ar daugiau asmenų, kolektyvų, kūrinių ir t. t.; arba išsiaiškinti santykį tarp asmens, kolektyvo ir t. t. bei vardo, kuriuo tas asmuo, kolektyvas ir t. t. yra žinomas.

Patvirtinti autoritetinio įrašo sudarytojo argumentus, kodėl jis pasirinko vardą ar vardo formą, kuris tapo kreipties elemento pagrindu.

I-oje schemoje parodytas entiteto ir santykio modelis, kuriuo remiasi darbo grupės veikla⁴.

Viršutinėje schemos dalyje pavaizduoti entitetai, į kuriuos sutelktas autoritetinių įrašų dėmesys (tai dešimt entitetų, apibūdintų FRBR – *asmuo, kolektyvas, kūrinys, išraiška, apraiška, vienetas, sąvoka, objektas, įvykis ir vieta* – ir dar vienas papildomas entitetas – *giminė*, kuris buvo įtrauktas bendradarbiaujant su archyvarų bendruomene)⁵.

Apatinėje schemos dalyje pavaizduoti *vardai*, pagal kuriuos entitetai yra žinomi, *identifikatoriai* priskirti entitetams, o *kreipties elementų* pagrindas – autoritetiniame faile įrašyti vardai ir identifikatoriai. Schema taip pat išskiria du entitetus, kurie yra kaip priemonė nustatyti kreipties elementų turinį ir formą – *taisyklės* ir *tarnyba*.

Santykiai, pavaizduoti schemoje, atspindi būdingus ryšius tarp įvairių entitetų rūšių. Linijos ir rodyklės sujungia entitetus viršutinėje schemos dalyje su tais, kurie pavaizduoti apatinėje schemos dalyje ir atspindi *vardo* ir *identifikatoriaus* ir bibliografinių entitetų, su kuriais jie yra susiję (*asmuo, giminė, kolektyvas, kūrinys, išraiška, apraiška, vienetas,*

sąvoka, objektas, įvykis ir vieta), santykius. Tam tikras bibliografinis entitetas gali būti „žinomas“ vienu ar daugiau *vardų* ir atvirkščiai, koks nors *vardas* gali sietis su vienu ar daugiau bibliografinių entitetų. Taip pat konkrečiam bibliografiniam entitetui gali būti „priskirtas“ vienas ar daugiau *identifikatorių*, bet *identifikatorius* gali būti priskirtas tik vienam konkrečiam bibliografiniam entitetui.

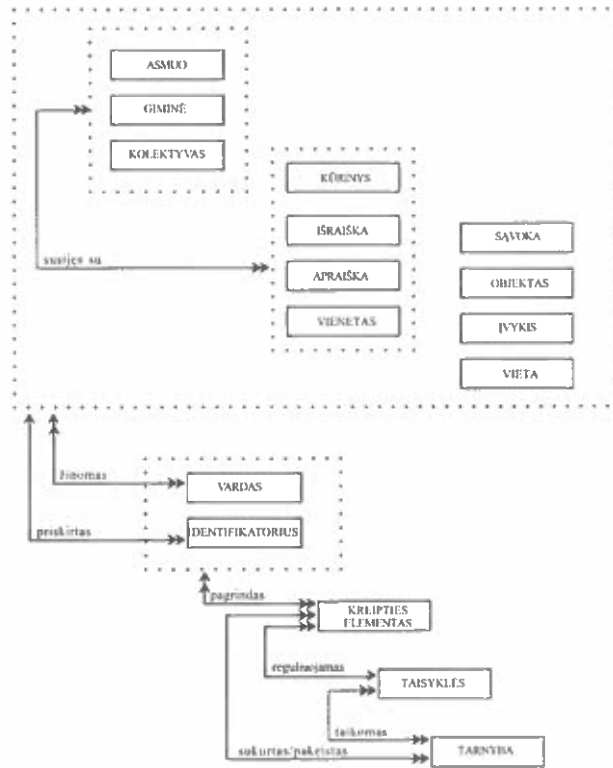
Santykiai, pavaizduoti schemos apatinėje dalyje, atspindi ryšius tarp entitetų *vardas* ir *identifikatorius* ir formalus ar struktūruoto entiteto *kreipties elementas*, taip pat ryšius tarp entiteto ir entitetų *taisyklės* ir *tarnyba*. Tam tikras *vardas* arba *identifikatorius* gali būti *kreipties elemento* „pagrindas“ ir atvirkščiai *kreipties elementas* gali būti *vardo* ar *identifikatoriaus* pagrindas. *Kreipties elemento* pagrindas taip pat gali būti dviejų *vardų* ir (arba) *identifikatorių* derinys tuo atveju, kai vardo ir (arba) antraštės kreipties elementas rodo kūrinį, kuriame yra autorius vardo junginys su kūrinio vardu (t. y. antrašte). *Kreipties elementai* gali būti „reguliuojami“ *taisyklėmis*, o *taisyklės* gali būti „taikomos“ vienoje ar keliose *tarnybose*. Taip pat ir *kreipties elementai* gali būti „sukurti“ ar „pakeisti“ vienoje ar keliose *tarnybose*.

Reikėtų pabrėžti, kad darbo grupė sąmoningai vartoja bendresnį terminą *kreipties elementas* vietoje siauresnės reikšmės terminų *aprobuota vardo forma* ir *vardo formos variantas*, kurie tradiciškai vartojami įvardyti autoritetiniame įrašė rastus duomenų elementus. Darbo grupė sutinka su tokia autoritetinių failų terminija ir pripažįsta, kad visos vardo formos, įrašytos autoritetiniame įrašė, sudaro grupę, kurioje nė viena forma negali būti nustatyta kaip *aprobuota vardo forma*.

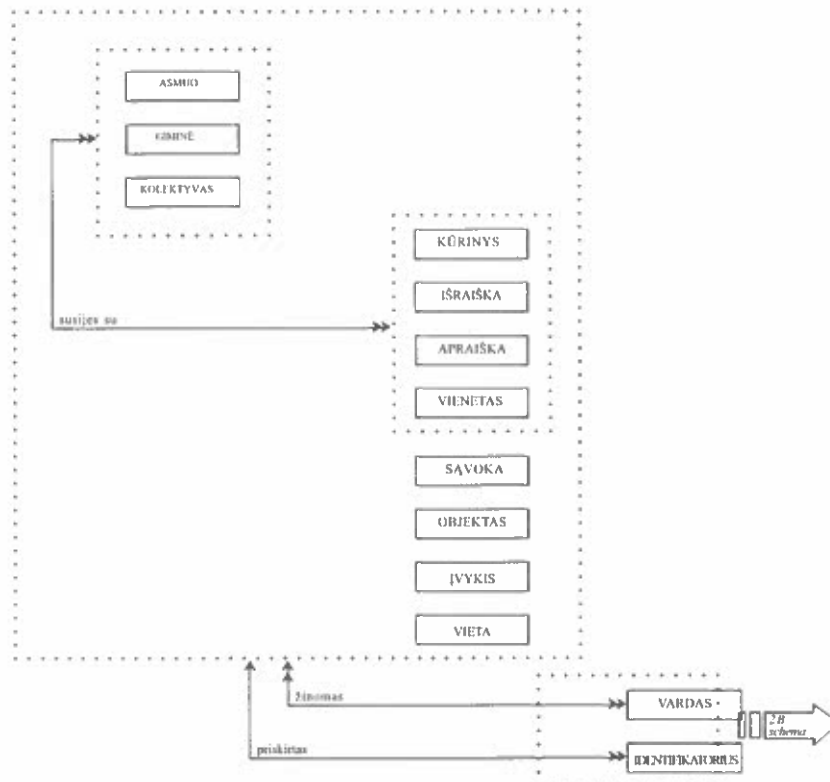
Norėdama susieti bendresnį modelį su vienu iš tų, kuris labiau taikomas tradiciniame bibliotekos autoritetiniame faile ir IFLA GARR, darbo grupė į priedą įtraukė dvi schemas (su pridedamuoju tekstu).

Pirmoji, t. y. 2A schema atitinka viršutinę bendresnio modelio dalį. Antroje, t. y. 2B schemoje plėtojama apatinė bendresnio modelio dalis ir dėmesys sutelkiamas į formalius bei struktūruotus entitetus, kurie reikalingi, kai *vardas* ar *identifikatorius* vartojamas sudaryti *kreipties elementui*, kuris vėliau įrašomas į autoritetinį failą kaip *aprobuotas pradmuo* ar *susijęs pradmuo autoritetiniame įrašė* arba *nuorodiniame įrašė* arba kaip *aiškinamasis pradmuo bendrajame aiškinamajame įrašė*. Į šią schemą taip pat įtraukti du entitetai – *taisyklės* ir *tarnyba*, kurie yra kaip priemonė nustatyti pradmenų, nuorodų ir įrašų turinį ir formą.

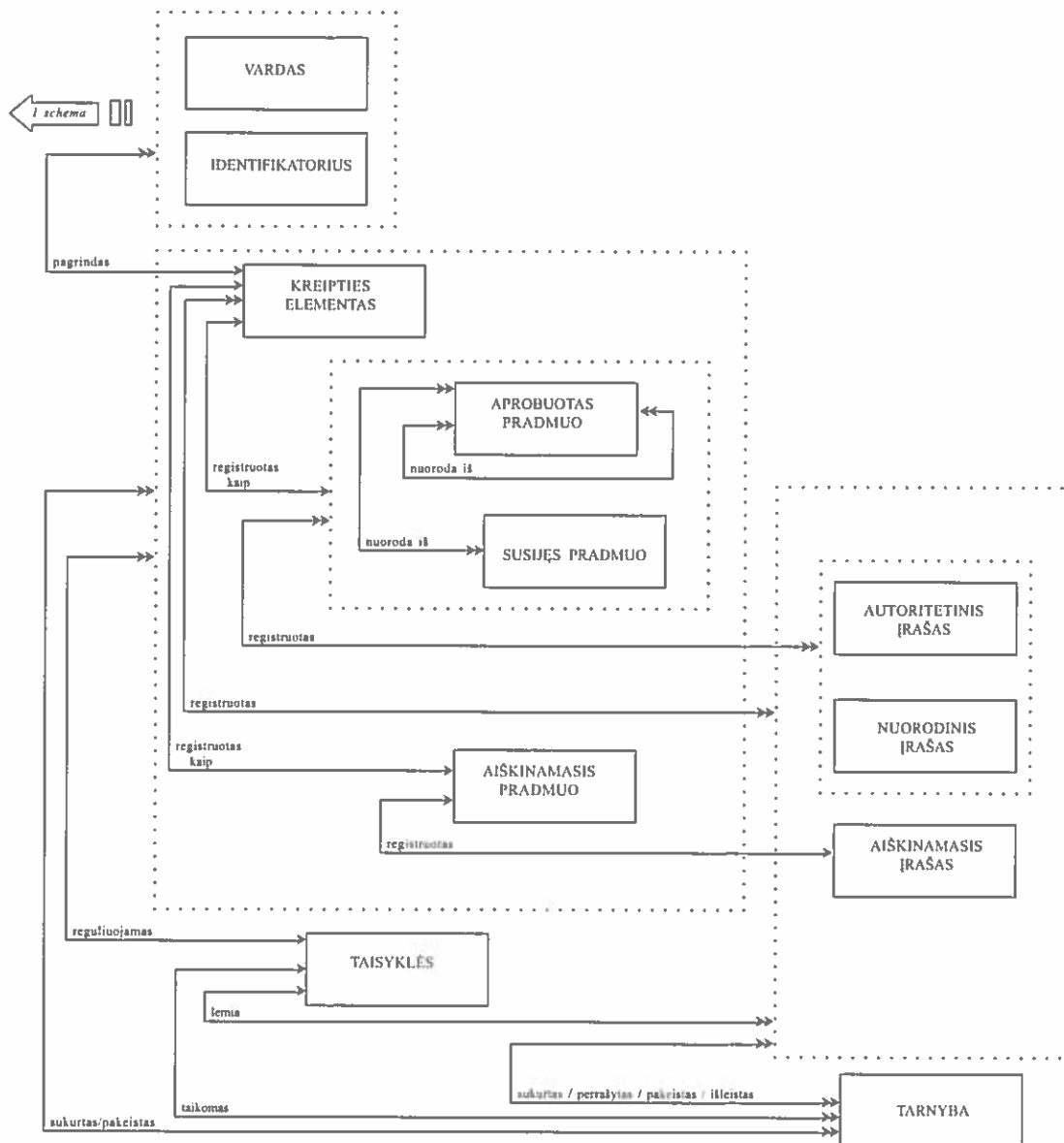
1 schema. Šiuolaikinis FRAR entiteto-santykio modelis

2A schema. Entiteto vardai ir identifikatoriai

2B schema. Kreipties elementai ir autoritetiniai įrašai bibliotekos kontekste

Entitetai, pavaizduoti 1 schemos viršutinėje dalyje (*asmuo, giminė, kolektyvas, kūrinys, išraiška, apraiška, vienetas, sąvoka, objektas, įvykis ir vieta*), yra bibliografiniai entitetai. Iš esmės jie atspindi intelektinius konstruktus arba sąvokas, kurios yra neatskiriama taisyklių, pagal kurias sudaromi bibliotekos katalogai, dalis ir suvokiamos kaip tam tikra rūšis entiteto, kuris gali kisti įvairiose taisyklėse. Pavyzdžiui, tam tikrose katalogavimo taisyklėse į autorius visada žiūrima kaip į realius individus, todėl konkretus bibliografinis entitetas *asmuo* visada atitinka individą. Kitose katalogavimo taisyklėse, kai autoriai turi daugiau nei vieną bibliografinį identitetą, konkretus bibliografinis entitetas *asmuo* pasirenkamas ne pagal individą, o pagal tai, kaip autoriai patys save vadina. Panašiai daugelis katalogavimo

taisyklių reikalauja nustatyti naują pradmenį kolektyvui kiekvieną kartą, kai keičiasi jo vardas.

Nevienodas bibliografinių entitetų supratimas skirtingose katalogavimo taisyklėse tampa dar sudėtingesnis, kai svarstoma apie vieno panašaus modelio, atspindinčio archyvų, muziejų ir teisinio reguliavimo organizacijų, sukūrimą. Siekiant apimti tokią praktiką, kuri skiriasi nuo bibliotekų sektoriaus (pavyzdžiui, atpažinti skirtingus „bibliografinius identitetus“, nustatytus individams ir grupėms), yra galimybė atsirasti asimetriniams santykiams tarp entitetų, į kuriuos koncentruojami bibliotekos autoritetiniai įrašai, su tais entitetais, į kuriuos koncentruojami kituose sektoriuose kuriami autoritetiniai įrašai. Manoma, kad ten, kur yra asimetriniai santykiai, konkretus entitetas,

pripažįstamas viename sektoriuje, panašiai bus suprstas ir kitame, bet iš tiesų taip nėra. Pavyzdžiui, autoritetinis failas, kuriamas archyvuose, koncentruojasi į entitetus, nurodant asmenis, gimines ir kolektyvus. Vargu ar tokio tipo entitetai archyvų kontekste būtų apibūdinami panašiai, kaip tai daroma bibliotekos modelyje. Mažai tikėtina, kad sąvokos, atspindinčios katalogavimo praktiką bibliotekose, tokios kaip „bibliografinis identitetas“, turi tiesioginę analogiją archyvinėje praktikoje. Vadinasi, neįtikėtina, kad archyvuose vienas individas galėtų būti atpažįstamas kaip du ar daugiau asmenų, kaip tai kai kuriais atvejais gali būti bibliotekose. Panašiai teisinio reguliavimo organizacijose toks entitetas kaip kūrinys gali būti apibūdinamas visiškai skirtingai nei bibliotekose, atsižvelgiant į teisinio reguliavimo organizacijos funkciją, kuri į kūrinį žvelgia kaip į entitetą, susijusį su autoriaus teisėmis, o bibliotekos kūrinį mato kitu požiūriu.

Artimiausias darbo grupės uždavinys – užbaigti kurti funkcinį reikalavimų dokumento projektą ir padaryti jį prieinamą pasaulinei apžvalgai. Po tokios peržiūros grupė turės atsakyti į gautus komentarus ir atlikti reikiamas pataisas.

Prieš užbaigdami mūsų darbą turime sugrįžti prie svarstomos numeravimo problemos. Šiuo klausimu siūlome parengti atskirą dokumentą.

Darbo grupės diskusijos ir analizės rezultatas aiškiai parodė, kad būtina peržiūrėti ir pataisyti kai kuriuos IFLA leidinius. Kol kas esame numatę taisyti leidinius *Guidelines for Authority Records and References*, *Mandatory Data Elements for Internationally Shared Resource Authority Records* ir *UNIMARC Manual – Authorities Format*, bet gali būti ir kitų taisytinų leidinių.

FRANAR darbo grupė pradėjo darbą, nes FRBR tyrimo grupė pripažino būtinumą praplėsti modelį autoritetiniais duomenimis. Kadangi manome, kad FRBR pakeitė savo požiūrį į bibliografinius duomenis, tikimės, kad mūsų darbas padės aiškiau suvokti autoritetinius duomenis ir jų santykius kataloge.

Iš anglų kalbos vertė N. Bliūdžiuvienė, L. Buckienė

Straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą 2005 m. Osle (Norvegija) vykusioje 71-ojoje IFLA konferencijoje „Libraries – A Voyage of Discovery“.

¹ Functional requirements for bibliographic records : final report / IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. München : K.G. Saur, 1998, p. 5.

² Daugiau informacijos apie šį darbo grupės aspektą žr.: Françoise Bourdon. Functional requirements and numbering of authority records (FRANAR): to what extent authority control can be supported by technical means? In: *67th IFLA General Conference and Council, August 16th-25th, 2001, Boston, USA* [on line]. The Hague: International Federation of Library Associations and Institutions, 2001. <http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/096-152ae.pdf>; ir Tom Delsey, "Authority Records in a Networked Environment", *International Cataloguing and Bibliographic Control*, 33, no. 4 (2004), p. 71-74.

³ Guidelines for authority records and references / revised by the Working Group on GARE Revision. Second edition. München : K.G. Saur, 2001, p. 2.

⁴ Daugiau apie diskusiją dėl ankstesnės FRAR modelio versijos žr.: Glenn Patton, „FRANAR: A Conceptual Model for Authority Data“, *Cataloging & Classification Quarterly* 38, no. 3/4 (2004), p. 91-104; ir Glenn Patton, "Extending FRBR to Authorities", *Cataloging & Classification Quarterly*, 39, no. 3/4 (2005), p. 39-48.

⁵ Entiteto-santykio modelio aprašymas pritaikytas iš Tom Delsey parengto darbo grupei skirtos teksto.